

ки, їх звинувачували в агресивній пропаганді віровчень, звабленні колишніх православних, у пронімецьких настроях та в нелояльності до Російської держави.

Не можна не погодитися з думкою А. Сидоріна, що царат, затягуючи вирішення одного з головних питань, що стримувало суспільний розвиток Росії, а саме: ідеологічного, остаточно затяг петлю на своїй шії. Те, що відбулося у свідомості мільйонів людей — так звана революція свідомості — перетворилося на реальну буржуазну революцію, а потім на політичний контрпереворот більшовиків, з усіма крайнощами в релігійній сфері й надзвичайлівкою в системі управління. Саме міста як основні епіцентри нової культури модерну, з її елементами новизни думок, норм життя, а також релігійних традицій, стали місцями зміни влади й революційних подій. Помітна частина сектантів із захопленням і оптимізмом сприйняла повалення самодержавства, як пізніше, без особливих заперечень, і Тимчасового уряду, спокусившись вітром свобод і змін перших місяців нової влади [5, с. 204].

1. Історія релігії в Україні / ред. А. Колодний, П. Яроцький: в 10 т. — К.: Світ знань, 1995–2003. — Т. 5 (Протестантизм в Україні). — 2002. — 424 с.

2. Надтока Г. М. Православна церква в Україні 1900–1917 років: соціально-релігійний аспект / Надтока Г. М. — К.: Знання, 1998. — 271 с.

3. Русское православие: веки истории. — М.: Изд. полит. литературы, 1989. — 720 с.

4. Скворцов В. Миссионерский посох / Скворцов В. — СПб.: Колокол, 1912. — 519 с.

5. Сидорін А. Вплив процесів десакралізації і секуляризації на конфесійну політику держави відносно релігійних течій і сект наприкінці XIX — на початку XX ст. (на прикладі Курської губернії) / Сидорін А.: Електронний ресурс. — Режим доступу: www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-34/doc/2/07.pdf

6. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (Далі — ЦДІАК України), ф. 442, оп. 638, спр. 178.

7. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 227, спр. 12.

Н. Б. Панас

УДК: 92/355.1(477)/«1919»

ЗМІНИ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ ПІД КОМАНДУВАННЯМ ГЕНЕРАЛА ОЛЕКСАНДРА ГРЕКІВА

У статті висвітлюються основні здобутки генерала Олександра Греківа в організаційній розбудові Галицької Армії, розкриваються особливості уніфікації структури Збройних сил ЗОУНР.

Ключові слова: Галицька Армія; реорганізація; уніфікація; наказ.

В статье рассматриваются основные достижения генерала Александра Грекива по делу организационной перестройки Галицкой Армии, раскрываются особенности унификации структуры Вооруженных сил ЗОУНР.

Ключевые слова: Галицкая Армия; реорганизация; унификация; приказ.

The article reviews the main achievements of General Olexander Hrekiv in Galician's Army reorganization, describes peculiarities of WUPR Armed Forces structure unification.

Brilliant connoisseur of military affairs and Professor at the Russian Empire Academy of the General staff, former Minister of military affairs of the UPR after a series of personnel changes and failed attempts to stay in the Ukrainian army, had the opportunity to show his strategic ability in armed forces of WUPR. For less than a month General managed to start such a vast army reconstruction of Galician Army, which was equal to the work of a few months, or even few years. Grekiv began a formation of cavalry regiments in three Galician corps and the formation of the two new buildings. The apogee of his Command of Galician Army was was Chortkiv offensive results of which have been again unfortunately lost through Ukrainian politicians.

Keywords: Galician Army; reorganization; unification; order.

Постать генерала О. Греківа є надзвичайно цікавою для дослідження. Доля цього військового діяча втілила всю неоднозначність, контраверсійність і трагічність розвитку українського визвольного руху 1917–1921 рр. На професійному шляху Олександра Петровича в українських арміях спроектувалися характерні суперечності в розумінні майбутнього України, притаманні нашим політикам та військовим діячам того часу. Все життя він пов'язав з армією, однак увесь шлях О. П. Греківа можна визначити як «неможливість реалізації задумів та планів» [15, с. 303].

Попри те, що весь період служби в українських збройних силах та титанічної праці у військовому будівництві О. П. Греків перебував на високих командних і чиновницьких посадах, на сучасному етапі ще не було проведено окремого дослідження діяльності генерала з реорганізації та уніфікації ГА на посаді Начального Вождя. Вважаємо, що саме ретельний та об'єктивний аналіз широкого спектру джерел з даної проблематики дасть нам уявлення про те, як змінився образ ГА після масштабної роботи генерала над поліпшенням організаційної структури армії.

На сьогодні відомо кілька статей, присвячених діяльності Олександра Петровича. Три з них було опубліковано 1919 р. з нагоди призначення генерала командувачем ГА в періодичних виданнях «Україна» (Кам'янець-Подільський, № 31), «Стрілець» (Тернопіль, № 60) та «Український Ко-

зак» (Жмеринка, № 43) [18, с. 2–3]. Ці статті, невеличкі за обсягом (у середньому 80–100 рядків), стисло оповідали про військовий шлях О. П. Греківа. В них висловлювалися сподівання на нього уряду ЗУНР [19]. Окремо варто згадати, що цього військовика багато разів було згадувано в мемуарній спадщині ветеранів ГА [26] та публікаціях тогочасних дослідників військової історії в контексті славнозвісної операції — Чортківської офензиви [14]. Щоправда, ці згадки не давали змоги скласти повну картину подій та фокусувалися на окремих аспектах діяльності НКГА і специфіці бойових дій.

Чи не першим, хто «нагадав» сучасним українцям про цього славетного генерала, був Я. Тинченко, який у середині 1990-х рр. видав цикл статей на шпальтах «Народної Газети», часопису «Академія» і деяких інших [19]. Автор, на основі опрацювання та узагальнення комплексу першоджерел, досить докладно (порівняно з попередниками), висвітлив складний життєвий шлях і військову діяльність О. П. Греківа (хоча в праці є серйозні фактичні помилки). Я. Тинченко також видрукував у контексті означеної теми важливі документи кримінально-слідчої справи генерала з архівів ВУЧК — ГПУ — НКВС — КДБ і власне його біографічні спогади про події Української революції та перебування в концентраційному таборі [1; 3; 4; 6; 7; 8; 20].

Маємо в цьому напрямку ще одну публікацію М. Ковальчука та дві статті В. Пархоменка [11; 16; 17]. М. Ковальчук паралельно з Я. Тинченком опублікував частину спогадів О. П. Греківа. В. Пархоменко в публікаціях висвітлює його військову діяльність у період Української революції 1917–1921 рр. через призму мемуарної літератури.

Слід відзначити також працю О. Дедика, що вийшла у світ 2014 р., як одну з найгрунтовніших, найповніших і найфаховіших [10].

Мета статті — висвітлити основні кроки генерала Греківа в реорганізації та уніфікації ГА у червні — липні 1919 р.

17 березня 1919 р. О. П. Греків відмовився від посади Наказного Отамана військ УНР і переїхав як приватна особа до Станіслава. Причиною стали гострі відмінності в поглядах з урядом Директорії на низку принципових питань [5, с. 1].

Знаючи про перебування О. П. Греківа в Галичині, 16 травня 1919 р. голова галицького секретаріату С. Голубович звернувся до нього з офіційною пропозицією обійняти пост командувача ГА як Начальний Вождь, адже уряд і широкі громадські кола були вкрай невдоволені безперервним відступом військ і вважали, що генерал М. Омелянович-Павленко не володіє ситуацією та співвідношенням сил на фронтах. О. П. Греків погодився прийняти призначення лише умовно, попросивши залишити гене-

рала М. Омеляновича-Павленка на місці, призначивши його лише номінально головнокомандувачем усіх військ фронту й тилу, давши О. П. Греківу можливість ознайомитися з армією, перш ніж узяти на себе відповідальність безпосереднього керівництва [5, с. 3].

Ситуація на фронті дедалі ускладнювалась. Спроби НКГА захистити Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн не вдалися. Дезертирство набувало глобальних масштабів. Тому 19 травня 1919 р. С. Голубович навіть запропонував Раді Державних Секретарів розглянути дії на випадок, якщо все завалиться. Зволікати зі змінами в командуванні було годі, тож 21 травня 1919 р. уряд погодився з умовою О. П. Греківа [9].

9 червня відбулося проголошення Є. Петрушевича уповноваженим Диктатором ЗОУНР, того ж дня Диктатор звільнив з поста головнокомандувача генерала М. Омеляновича-Павленка та призначив О. П. Греківа Начальним Вождем ГА. Таким чином, з 9 червня до 6 липня включно Олександр Петрович безпосередньо та абсолютно самостійно командував збройними силами ЗОУНР.

Військо готувалося дати останній вирішальний бій на рідній землі, аби відсунути позиції ворога та зробити перехід за Збруч більш впорядкованим, з меншою кількістю полонених та вбитих. Бій під Чортковом попередня НКГА планувала як локальну операцію, однак дуже несподівано він переріс у широкомасштабний наступ ГА [10, с. 183].

Олександр Петрович поринув у роботу відразу після призначення. Дуже швидко потрібно було формувати штаб, розробляти оперативні й організаційні плани, адже ворог не спав. Генерал змушений був боротися вічна-віч з браком суцільної організаційної системи в цілій армії, чого він, як визначний військовий спеціаліст, не міг стерпіти.

Кадровими змінами на найвищому щаблі генерал лише започаткував «титанічну роботу з реорганізації Галицької Армії», — справедливо зазначає О. Дедик [10, с. 69]. Наказом ч. оп. 3185 було встановлено нову організацію оперативного штабу Начальної Команди [24]. Відповідно до цього документа Штаб армії складався з трьох відділів:

1) оперативний штаб — сюди входили оперативний, розвідувальний, картографічний відділи, телеграфний батальйон, повітроплавний дивізіон, залізничний батальйон, панцирні поїзди та рухомий транспорт з 500 возів, а також бронепотяги, бронеавтомобілі, радіостанція НКГА. Начальником оперативного штаба призначено майора В. Льобковіца;

2) головний референт фронту (референти особового складу армії; інтендантський, артилерійський, технічний, обозний, санітарний, ветеринарний, судовий референти; начальник канцелярії штабу; комендант штабу; духівник), головний референт — полковник Бородін;

3) комендант етапів армії з підлеглою йому всією частиною польової жандармерії опікувався безпосередньо прилеглим до лінії фронту районом. Завданням цього відділу був збір усіх військовозобов'язаних у районах, які займали наші війська, збір добровольців для залучення в бойові та вишкільні підрозділи, збір зброї та військового спорядження, а також залучення місцевого населення до армійських робіт, відправлення в тил полонених та інше. Комендантом цього відділу призначено майора Га-рабача.

Щоб мати можливість вести далі наступальну операцію, слід було збільшити чисельність ГА за рахунок мобілізації тилу. Ще в Чорткові комендант тилу полковник Коссак також негайно розпочав організацію управління [5, с. 16–17].

Напередодні Чортківської офензиви в Галицькій Армії налічувалось на фронті 829 старшин і 25 тис. вояків у бойовому стані, та не більше, ніж 18 500 багнетів, а за Збруч перейшло близько 50 000 бійців [13, с. 273].

Згодом було організовано й штаби корпусів, які перед тим не мали ніякої визначеної організації та штатів.

Відтак завдяки постійному контролю О. П. Греківа було сформовано відому так звану уніфіковану структуру ГА, яку описав у наказі командир IV корпусу генерал Гембачів [10, с. 84] Вона полягала в тому, що:

- до складу кожної бригади входило чотири номерні курені;
- стрільців у куренях намагалися озброювати однаково;
- територіальні назви підрозділів не допускалися;
- артилерійському полку присвоювався номер бригади;
- курені й батареї нумерувалися римськими цифрами, артилерійські полки — арабськими [23].

Принагідно зазначимо, що ефективність такої схеми не змусила себе довго чекати, для порівняння, навіть у майбутньому Збройні сили України, які успадкували від СРСР схему «батальйон — полк — дивізія», поступово перейшли саме на схему Грекова: «батальйон — бригада — корпус» [2, с. 1].

Як уже було сказано, Олександр Петрович започаткував організацію IV корпусу в складі: 12 бригада (штаб — у Чорткові), 13 бригада (штаб — у Борщеві), 15 бригада (штаб — у Тереховлі), 16 бригада (штаб — у Бучачі). Наказом від 14 червня планувалася організація й V корпусу в складі: 17 бригада (штаб — у Чорткові), 18 бригада (штаб — у Товстому), 19 бригада (штаб — у Кривче), 20 бригада (штаб — у Язлівці) [22, арк. 47]. Паралельно було також сформовано додаткові бригади — 14-ту, призначену для III корпусу та 21-шу — для I корпусу [22, арк. 186].

Дослідник Чортківської офензиви О. Дедик зазначає: «паралельно з реформуванням НКГА, Начальний Вождь розпочав уніфікацію структури збройних сил ЗОУНР». Таким чином, генерал прагнув поліпшити бойовий стан шляхом «скорочення тилових служб та установ, раціональнішого використання особового складу, впроваджуючи чітко визначені штати підрозділів» [10, с. 82].

Якщо уважно проаналізувати накази О. П. Греківа, то стає чітко зрозумілим, що його військова концепція перегукується з концепцією попереднього реформатора організаційної структури ГА — полковника Є. Мишківського. «Основним вищим тактичним з'єднанням в армії тепер повинна була стати мішана бригада в складі чотирьох піхотних куренів, одної кінної сотні, одного артилерійського полку, однієї саперної сотні, однієї телеграфічної сотні та допоміжних частин та запільних установ» [13, с. 274]. Так, як і в організаційній схемі Є. Мишківського, було передбачено створення з'єднань кінноти й видано накази про створення I кінної бригади [22, арк. 47].

Рішення створити кінні частини було давно на часі, адже командири галицьких корпусів і бригад уже давно й неодноразово пропонували керівництву ДСВС і НКГА розгорнути формування цих частин, таких необхідних для маневрених бойових дій. Та уряд вважав надто дорогим утримання великої кількості коней, особливо взимку [12, с. 173]. Лише навесні, коли давався взнаки гострий брак кінноти, розпочалася розбудова цього роду військ. Тепер, коли ГА командував Олександр Петрович, процес поживався та став більш організованим.

10 червня 1919 р., тобто практично на другий день очільництва армією, Начальний Вождь наказав створити полк кавалерії. Незабаром генерал пішов далі — 14 червня з'явився наказ про формування бригади кавалерії в складі чотирьох сотень кінноти, сотні кулеметів та легкої артилерійської батареї під командуванням сотника Е. Шепаровича [22, арк. 73].

Напередодні, 13 червня, було зроблено ще один ефективний крок у системі організації ГА — визначено способи формування саперних підрозділів. Після того, як сапери пройшли курси в старшинській школі, створювалася корпусна сотня, а з решти намагалися організувати півсотні для кожної з бригад, якими, з часом, потрібно було доповнити штатний склад сотні [22, арк. 32].

Робота систематично просувалася. Розуміючи, що потрібно дбати про збереження й подальше піднесення патріотичних почуттів, Олександр Петрович приділяв велику увагу емоційній складовій війни, формуванню високих морально-бойових якостей особового складу, насамперед піднесенню національної свідомості, почуття патріотизму. На всіх етапах військового будівництва всі його накази беззаперечно містять любов до просто-

го бійця, мотивацію його до подальшої боротьби, пояснення важливості окремих реформ.

Фаховий командир також чудово усвідомлював, що від бойових старшин, їхнього авторитету та особистого прикладу залежить успіх військових операцій. Він наголошував, що ГА має «представляти твердо та здорово зорганізовану армію, в якій старшини мали б відігравати основну роль» [25]. До старшинського складу висувалися доволі високі вимоги. Швидко було суттєво зміцнено дисципліну у війську, старшина мав стати взірцем гідної поведінки для підстаршин і стрільців та заохочувати їх наслідувати його.

Нарешті, прийнято наказ зняти знаки розрізнення колишньої австрійської армії та нашивки, натомість впроваджувалися відзнаки встановленого зразка [25]. До того траплялися ситуації, коли багато старшин, як і більшовики, не носили старшинських відзнак. Багато було й таких, що «в часі першого відвороту без причини познімали свої відзнаки й повикидали» [26, с. 115].

За допомогою наведених військових змін, незважаючи на постійні бої, галицьке військо змогло змінити збройні сили ЗОУНР. Як стверджує О. Дедик, «нові мобілізаційні стандарти Галицької Армії не поступалися європейським... а генерал Греков органічно поєднав під своїм командуванням зусилля фронту й тилу» [10, с. 92].

Ось такими активними й амбітними кроками розпочав очільництво ГА Олександр Петрович, наважившись в умовах офензиви на такий титанічний обсяг роботи з реорганізації армії. Якщо уважно проаналізувати його накази, то стає чітко зрозуміло, що військова концепція О. П. Греківа перегукується з концепцією попереднього реформатора організаційної структури ГА — полковника Є. Мишківського. «Такою політикою генерал домігся не емоційної, скороминущої, а свідомої й тривалої підтримки армією й цивільним населенням своїх вражаючих планів» [10, с. 86], — робить висновок О. Дедик. Зауважимо, що ця праця потребувала від військовика чималих фізичних зусиль і фахових компетентностей.

Однак опрацьований у червні — липні 1919 р. план нової реорганізації Галицької Армії в перспективі переходу її до стратегічної оборони на широкому фронті через демісію генерала О. П. Греківа та перехід ГА за Збруч не було повністю реалізовано, та, тим не менше, він частково втілювався в об'єднаних українських збройних силах ДА УНР і ГА.

Подальші дослідження запропонованої тематики, вважаємо, будуть дуже доречними в контексті аналізу й проведення паралелей ефективності та професійності командного складу військ УГА та Збройних Сил сучасної України.

1. Біографія ген. штаба генерал-майора Александра Петровича Грекова // Вестник Первопоходника. — Лос-Анджелес, 1965. — № 43. — С. 17–21.
2. Грабовський С. Про національну самокритику і національну гордість / С. Грабовський // «Україна Inognita». — К. — 21.01.2012. — С. 1–2.
3. Греків О. (Генерал-хорунжий) Весна 1918 року в Україні / О. Греків // За Державність: матеріали до історії війська українського. — Зб. 10. — Торонто : Гомін України, 1964. — С. 23–26.
4. Греков А. П. Восемь лет ссылки в Советском Союзе» / А. П. Греков // Вестник Первопоходника. — Лос-Анджелес, 1965. — № 59. — С. 1–17.
5. Греков А., ген. Краткие заметки о боевых операциях и организации галицких войск в период моего командования ими с 9 июня по 6 июля 1919 года / Греков А. — Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie. — I.400.1321. — С. 1.
6. Греков А. П. На Украине в 1917 году / А. П. Греков // Вестник Первопоходника. — Лос-Анджелес, 1965. — Ч. 1. — С. 5–12.
7. Греков А. П. Переговоры украинской Директории с французским командованием в Одессе в 1919 году / А. П. Греков // Вестник Первопоходника. — Лос-Анджелес, 1965. — № 45. — С. 14–21.
8. Греков А. П. Петлюровщина / А. П. Греков // Вестник Первопоходника. — Лос-Анджелес, 1965. — № 44. — С. 7–13.
9. Державний архів Львівської обл., ф. 257, оп. 1, спр. 183, арк. 30.
10. Дедик О. Г. Чортківська офензива / Дедик О. Г. — Ч. I. — Львів : Астролябія, 2013. — 232 с.
11. Ковальчук М. Спогади генерала Грекова : [Електронний ресурс] / Ковальчук М. — Режим доступу : http://militarist.milua.org/via/VIA_16_grekiv_pdf/
12. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / Литвин М. — Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1998. — 488 с.
13. Микитюк Д. Українська Галицька Армія / Микитюк Д. — Т. II. — Вінніпег, Канада, 1960. — 383 с.
14. Микитюк Д. Українська Галицька Армія / Микитюк Д. — Т. IV. — Вінніпег, Канада, 1960. — 291 с.
15. Панас Н. Б. Олександр Петрович Греків: Кар'єра українського генерала / Н. Б. Панас // Військово-науковий вісник. — Львів : АСВ, 2012. — № 17. — С. 302–308.
16. Пархоменко В. А. Буремні 1917–1921 рр. в житті генерала О. Грекова (за матеріалами мемуаристики) / В. А. Пархоменко // Вісник Черкаського університету: [зб. наук. ст.]. — Вип. 192. — Серія Історичні науки. — Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. — С. 71–78.
17. Пархоменко В. А. Мемуари генерала О. Грекова як джерело з історії української революції 1917–1921 років / В. А. Пархоменко // Література та культура Полісся : збірник наукових праць. — Вип. 61. Проблеми літературознавства, історії та культури України з погляду сучасності. — Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2011. — С. 105–118.
18. Стрілець. Надзвичайне видання. — Заліщики. — Ч. 34. — 14.06.1919 р.
19. Тинченко Я. Генерал Олександр Греків: військова діяльність і доля : [Електронний ресурс] / Тинченко Я. — Режим доступу : http://memorial.kiev.ua/zhurnal/pdf/02_2001/343.pdf
20. Тинченко Я. Останній бій генерала. Протоколи допитів О. Грекова / Я. Тинченко // Академія. — 1995. — № 2. — С. 5–35.
21. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України), ф. 2188, оп. 1, спр. 51, арк. 66.
22. ЦДАВО України, ф. 2188, оп. 1, спр. 52, арк. 32, 47, 73, 186.

23. ЦДАВО України, ф. 2188, оп. 1, спр. 53, арк. 234.
24. ЦДАВО України, ф. 2188, оп. 3, спр. 26, арк. 51.
25. Чмир М. Галицька Армія 1918–1920 / Чмир М., Пінак Є., Музичук С. — Рівне : Олег Зень, 2008. — 80 с.
26. Шухевич С. Спомини з ГА (1918–1920) / Шухевич С. — Ч. II. — Львів : Червона Калина, 1929. — 166 с.

О. В. Лабур

УДК: 930.253 (477) «1918–1925»

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ДРУКОВАНИХ СВІДЧЕНЬ «СТАРИХ БІЛЬШОВИЧОК» Є. БОШ, С. ГОПНЕР, О. КОЛЛОНТАЙ

Проаналізовано як історичні джерела та джерела соціальної інформації спогади жінок-революціонерок Є. Бош, С. Гопнер і О. Коллонтай. З'ясовано особливості цих типів джерел, обґрунтовано необхідність критичних підходів до їх аналізу та використання.

Ключові слова: жіночі спогади; «старі більшовички»; історичне джерело; інформаційний потенціал; актуалізація відомостей.

Рассматриваются как исторические источники и источники социальной информации воспоминания Е. Бош, С. Гопнер, О. Коллонтай. Обоснованы особенности этих типов источников, необходимость критических подходов к их анализу и использованию.

Ключевые слова: исторический источник; женские воспоминания; «старые большевички»; информационный потенциал; актуализация данных.

Memories of women-revolutionists are a separate group of memoir literature made by the revolutionary leaders. The focus is on the memories of women-revolutionists E. Bosch, S. Gopner and O. Kollontai. The selected sample is caused by party veterancy of authors, extent of their participation in the revolutionary events, a place in the party hierarchy and priority inheritance publicity of their memoirs. Remarkd that this project has allowed us to evaluate their consideration as an important historical source for the reconstruction of party history and development of gender policy. In addition, we consider them as a source of social information from which is possible to learn about the women who were able to reach certain heights in the party hierarchy and functioning of the society where they can self-realize in this way. It is emphasized on the features of this type of sources as revolutionary memoirs and female writing. The influence of social and